

УДК 370.65.45.

О.В. Ганчук
м. Кривий Ріг, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ГРУПОВОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС НАВЧАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ З ГЕОГРАФІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Актуальність теми. Серед низки проблем професійної підготовки майбутнього вчителя географії вирізняється проблема формування пізнавальної діяльності студентів у системі ефективної організації групової роботи під час навчальних екскурсій. У вищій школі мають бути створені максимально сприятливі умови для прояву та розвитку пізнавальної діяльності майбутніх фахівців. Наукові засади підготовки майбутнього вчителя географії висвітлено у працях А. Берлянта, Г. Бельського, О. Бугрій, О. Бурлаки, В. Воловик, І. Волошина, А. Дамасевич, М. Дусановської, Л. Зеленської, В. Некос, О. Ковальова, В. Корнеєва та інших.

Попередні публікації з теми дослідження. При визначенні ознак пізнавального інтересу ми послуговувалися працями А. Алексюка, Л. Арістової, Н. Буринської, Л. Гордона, В. Корнеєва, В. Лозової, А. Маркової, Н. Морозової, В. Паламарчук, Г. Щукіної та ін. і визначали його як емоційно усвідомлену, вибірккову спрямованість особистості, яка звернена до предмета та діяльності, пов'язаної з ним, що супроводжується внутрішнім задоволенням від результатів цієї діяльності. В. Корнеєв визначає пізнавальний інтерес як вибірккову спрямованість особистості, звернену до галузі пізнання.

Аналіз чинних програм з підготовки вчителів географії свідчать про те, що у вищому педагогічному навчальному закладі таких видів діяльності студентів не передбачено, проте провідні фахівці кафедри географічних дисциплін у розроблені ними програми та методичні рекомендації включають різновиди екскурсій, що мають найрізноманітнішу спрямованість і передбачають певні види пізнавальної діяльності студентів.

У сучасних умов, коли поки що не прийнятий Державний стандарт вищої освіти, у подальшому ми будемо орієнтуватися на провідні документи та накази, які слугують методологічними орієнтирами у визначенні стратегічних напрямів модернізації професійної підготовки вчителів географії. Це: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національна педагогічна освіта України та її інтеграції в європейський освітній простір, Міжнародну хартію географічної освіти, а також матеріали Болонського процесу.

Аналіз цих та інших документів, методичних матеріалів, передового педагогічного досвіду виокремив поняття, які так чи інакше торкаються екскурсій з географії.

Мета статі. Вивчити особливості організації групової пізнавальної діяльності студентів під час навчальних екскурсій з географії у вищій школі.

Отримані результати. Протягом 2-х років ми спостерігали за 250 студентами I-IV курсів географічного факультету.

Основними показниками, за якими визначався рівень пізнавальної діяльності студентів були наступні:

- рівень якості знань студентів з географічних дисциплін;
- ступінь сформованості знань, умінь і навичок студентів щодо організації пізнавальної діяльності, змісту групових її форм;
- ставлення студентів до організації групової роботи під час проведення географічних екскурсій.

На основі результатів контрольних робіт та спостережень нами були виділені 4 рівні якості знань студентів з географії.

1. Низький рівень – відсутній інтерес до географії, немає прагнення досягти успіхів у навчанні, низька якість знань; студенти не здатні організувати свою пізнавальну діяльність, не можуть повноцінно працювати у складі груп.

2. Середній рівень – наявний пізнавальний інтерес і визначений інтерес до географії, середній рівень якості знань; студенти поверхнево володіють програмним матеріалом;

організують свою пізнавальну діяльність і працюють у складі груп під контролем викладача.

3. Достатній рівень – рівень якості знань студентів відносно високий; наявний пізнавальний інтерес і позитивне ставлення до географічних дисциплін; наявне бажання самостійно організувати власну пізнавальну діяльність, працювати у складі груп під керівництвом викладача чи інших студентів.

4. Високий рівень – характеризується наявністю позитивного ставлення до географії, високим рівнем сформованості системи знань, умінь і навичок, високою якістю знань; наявним прагненням до організації та самоуправління власною пізнавальною діяльністю, лідерською позицією у роботі груп.

Результати виконання студентами зрізових контрольних робіт з географічних дисциплін, які включали і виконання завдань у групах, занесені у таблицю 1.

Таблиця 1

Вихідний рівень якості знань студентів з географії

Рівні якості знань	Експериментальна група (238 студентів)		Контрольна група (244 студента)	
	К-сть	%	К-сть	%
Початковий	56	19,1	58	20,0
Середній	68	46,2	67	44,8
Достатній	71	26,7	74	27,2
Високий	43	8,0	45	8,0
Якість знань		34,0		34,2

Як бачимо з табл. 1 рівень якості знань студентів 2 і 3 курсів з географії досить низький – близько 34%. Це означає, що більш менш систематизовані, усвідомлені знання з географії, відповідно до існуючих програм, має лише кожен третій студент педагогічного університету. При цьому виявилось, що з виконанням завдань у групах впоралося лише 8% студентів, які показали наявний досвід організації групової пізнавальної діяльності.

Визначення рівнів пізнавального інтересу третьокурсників до географії дозволяє говорити про те, що у переважній більшості студентів в основному переважає низький рівень (40,7%), а також середній (36%), високий же рівень складає усього 23,3%. Насторожує той факт, що у 36% опитаних відсутній інтерес і бажання вивчати географію. Це говорить про те, що студенти не вбачають зв'язків між процесами життєдіяльності і предметом вивчення географічних дисциплін, і тому заняття для них нецікаві. Як наслідок, у 45% студентів наявний низький рівень володіння географічними знаннями, уміннями і навичками, а звідси почуття непевності в собі й в успіху. 41% студентів постійно мають потребу в стимулюванні. Усього 20% третьокурсників володіє системою географічних знань, умінь і навичок, арсеналом прийомів і способів пізнавальної діяльності.

Наступним кроком нашої роботи було з'ясування ставлення вчителів до проведення навчальних екскурсій. З цією метою ми провели бесіду з вчителями за наступними орієнтовними питаннями.

1. Яке місце у навчання географії мають займати екскурсії?
2. Як часто Ви використовуєте навчальні екскурсії під час вивчення географії?
3. Які види екскурсій Ви переважно використовуєте?
4. Від чого залежить успішність проведення навчальних екскурсій?
5. Які труднощі виникають у Вас під час проведення екскурсій?
6. Які види і форми організації пізнавальної діяльності учнів Ви найчастіше впроваджуєте під час екскурсій з географії?

Аналіз бесід серед учителів методичних об'єднань з географії м. Кривого Рогу (50 вчителів) надав можливість побачити недооцінку переважною більшістю вчителів навчальних екскурсій як засобу розвитку пізнавальної діяльності учнів. Більшість з них (52%) вважає, що

навчальні екскурсії відіграють допоміжну роль і тому їх призначення полягає у конкретизації знань учнів, розширенні їх світогляду. Третина вчителів (33%) майже ніколи не використовує навчальні екскурсії з географії, посилаючись на брак часу, обмежуючись вимогами програми. 92% опитаних нами вчителів апелює до туристсько-краєзнавчої діяльності, в рамках якої і мають організовуватися екскурсії в школі. Зазначимо, що така діяльність носить переважно виховну спрямованість і не передбачає формування в учнів пізнавального досвіду.

Серед названих учителями різновидів навчальних екскурсій, які використовуються під час вивчення географії, були: оглядові, систематизуючі, комплексні, гідрологічні, геологічні, виробничі, місцеві, музейні. Лише у 5% відповідей були названі заочні та віртуальні.

На думку вчителів успішність у проведенні екскурсій залежить від: рівня вихованості та організованості учнів, правильного вибору екскурсійного об'єкту, чіткості організації діяльності учнів під час екскурсії, матеріально-технічних можливостей. До труднощів у процесі організації екскурсій належать: відсутність в учнів інтересу до тих чи інших видів пізнавальної діяльності, екскурсійних об'єктів; низький рівень знань з географії; недостатній культурний рівень учнів, низький рівень матеріальної забезпеченості шкіл необхідним обладнанням та облаштуванням, відсутність підтримки батьків в організації екскурсій; брак методичних рекомендацій і технологічних схем екскурсій тощо, тобто у більшість труднощів суб'єктивний характер. Це свідчить про недостатню обізнаність вчителів у структурі та сутності організації навчальних екскурсій з географії, методики їх проведення, способах стимулювання пізнавальної діяльності учнів.

Водночас, усвідомлюючи названі труднощі, цілеспрямовано вчать учнів і залучають їх до пізнавальної діяльності під час екскурсій з географії тільки 33% вчителів (переважно тих, хто має стаж роботи від 10 до 15 років). Ці вчителі вважають за необхідне використовувати: завдання-ситуації, індивідуально-групові вправи, змагання, вікторини, методи демонстрації та розповіді, ритуали, коментування, сучасні засоби комунікації, випереджальні пізнавальні завдання. У цілому у своїх відповідях на необхідності організації групової пізнавальної діяльності учнів під час екскурсій наголосили тільки 24% учителів. Решта – 76% обмежується методами фронтальної розповіді та показу.

Зібрані нами факти дозволяють говорити про те, що традиційне навчання, яке засноване на копіюванні і виконанні, не розвиває в учнів пізнавальний інтерес до географії. Вчителі в основному використовують систему репродуктивних завдань, розрахованих на завчання і відтворення навчальної інформації, а це не забезпечує розвиток у школярів навичок географічного аналізу, географічного мислення. Серед труднощів, які виникають у вчителів під час організації групової роботи в ході екскурсії з географії 47% учителів назвали брак методичних рекомендацій, низький рівень підготовленості учнів; 31% учителів – відсутність інтересу учнів до групових форм роботи під час екскурсій.

Аналіз результатів опитування вчителів цілком відображає прогалини у підготовці майбутніх учителів у рамках педагогічного університету в колі розглядуваної проблеми організації пізнавальної діяльності учнів під час навчальних екскурсій з географії. Для конкретизації наявних проблем у цій галузі було проведено опитування студентів географічних факультетів, націлене на виявлення їхніх уявлень про сутність пізнавальної діяльності, її характеристики, показники, види і форми.

На питання «Які складові організації пізнавальної діяльності вчителя географії Ви можете назвати?» 500 студентів відповіли таким чином (див. табл.2).

Оскільки студенти мали можливість назвати серед пропонованих усі складові організації пізнавальної діяльності, які на їх думку до них належать, то у цілому ми отримали систему уявлень студентів про організацію пізнавальної діяльності і динаміку їх поглядів у процесі професійної підготовки.

Як бачимо, більшість студентів перших років навчання вважає, що основними аспектами організації пізнавальної діяльності студентів є предметно-змістовий – знання з предмету, методики його викладання, педагогіки та психології тощо. У подальшому, з набуттям досвіду організації власної пізнавальної діяльності під час навчання, польових практик, педагогічних

практик починає вирізнятися – комунікативна, методична і методологічна складові.

Так, в основі пізнавальної діяльності лежить знання з предмету, методики викладання на неналежному рівні (4 % - студенти III курсу), проведення екскурсій (2% - студенти III курсу), велике значення має також культура спілкування, розвинені комунікативні уміння вчителя (17% - студенти V курсів). З таблиці 2 видно, що студенти не приділяють певної уваги організації екскурсій з географії та груповій роботі з географії (3% - студенти III курсу).

Великий вплив на процес формування пізнавальної діяльності спричиняє характер взаємовідносин у вищому навчальному закладі. Він має бути доброзичливим (25,4% опитаних студентів усіх курсів), взаємний інтерес (19,5%). А от конфліктні ситуації викликають байдужість до студентських проблем (38,2%), небажання зрозуміти студента і прийти на допомогу (22,7%), безтактність (18,4%), нетерпимість (14,3%).

Таблиця 2

Складові організації пізнавальної діяльності вчителя географії за уявленням студентів (у %)

Складові пізнавальної діяльності	I курс	II курс	III курс	IV курс	V курс
Знання з географічних дисциплін	22	24	17	18	19
Знання з педагогіки та психології	12	15	23	24	26
Знання методики викладання географії	13	14	25	24	24
Знання про закономірності організації пізнавальної діяльності	9	12	18	25	36
Комунікативні вміння	15	16	19	23	27
Організаторські вміння	11	15	20	26	28
Досвід організації власної пізнавальної діяльності	8	16	17	29	30
Досвід мотивації та стимулювання пізнавальної діяльності інших	7	9	19	28	37
Оволодіння організацією різновидів пізнавальної діяльності	9	11	13	33	34
Досвід організації пізнавальної діяльності учнів на уроці	8	10	14	32	35
Досвід організації самостійної пізнавальної діяльності учнів	4	9	13	36	38
Досвід організації групової пізнавальної діяльності учнів	6	12	19	28	35
Вміння використовувати у пізнавальній діяльності різні джерела географічної інформації	9	16	18	28	29

Висновки. Таким чином, вивчення особливостей організації групової пізнавальної діяльності студентів під час навчальних екскурсій з географії надало можливість констатувати існуючі *труднощі*. А саме: відсутність обґрунтованих методик навчання студентів технологіям організації та проведення екскурсій, недооцінка викладачами методичних матеріалів для підтримки групової пізнавальної діяльності студентів, натуральних засобів навчання, краєзнавчого аспекту; поодиноке використання навчально-пізнавальних практичних завдань як засобів контролю знань, що отримані під час навчальних екскурсій; перевага монологічних методів і фронтальних форм у проведенні навчальних екскурсій з географії. Як наслідок, недостатній досвід в організації у 75% студентів групової пізнавальної діяльності у процесі вивчення географії, перевага середнього і низького рівнів пізнавальної діяльності у 80% студентів, недостатня мотивація до організації і самостійного проведення навчальних екскурсій з географії у 65%.

Вихід із ситуації, що склалася, варто шукати в зміні методики викладання географічних дисциплін, у впровадженні цілеспрямованої і системної організації навчальних екскурсій, які сприяють підвищенню якості географічної освіти, розвитку пізнавальної діяльності студентів, оволодінню різноманітними способами і формами її організації.

Література:

1. Кондрашова Л. В. Высшая педагогическая школа и Болонский процесс: реалии и перспективы / Лидия Валентиновна Кондрашова. – Кривой Рог : КДПУ, 2008. – 474 с.
2. Шамова Т. И. Активизация учения школьников / Татьяна Ивановна Шамова. – М. : Педагогика, 1982. – 208 с.
3. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Г.И.Щукина. – М. : Педагогика, 1979. – 160с.
4. Ярошенко О.Г. Групповая навчальна діяльність школярів: теорія і методика / О.Г.Ярошенко – К. : Партнер, 1997. – 193с

В статті розглянуто питання вивчення особливостей організації групової пізнавальної діяльності студентів під час навчальних екскурсій з географії у вищій школі. Отримані результати показали низький рівень пізнавальної діяльності студентів. Практичне застосування в вузівській практиці групового підходу у навчанні знаходиться на низькому рівні. Причиною цього може бути мала кількість знань по організації даного виду навчання у самого викладача, небажання педагогів шукати стимули активізації пізнавальної діяльності студентів, відсутність творчого підходу до даної проблеми.

Ключові слова: організації групової пізнавальної діяльності, навчальна екскурсія.

В статье рассмотрен вопрос изучения особенностей организации групповой познавательной деятельности студентов во время учебных экскурсий по географии в высшей школе. Полученные результаты показали низкий уровень познавательной деятельности студентов. Практическое применение в вузовской практике группового подхода в обучении находится на низком уровне. Причиной этого может быть низкое качество знаний по организации данного вида обучения самого преподавателя, нежелание педагогов искать стимулы активизации познавательной деятельности студентов, отсутствие творческого подхода к данной проблеме.

Ключевые слова: организация групповой работы, учебные экскурсии.

In article the question of studying of features of the organization of group informative activity of students is considered during educational excursions on geography in the higher to school. The received results have shown low level of informative activity of students. Practical application in training is in high school practice of the group approach on a low level. Poor quality of knowledge on the organizations of the given kind of training of the teacher, unwillingness of teachers to search for stimulus of activization of informative activity of students, absence of the creative approach to the given problem can be the reason of it.

Keywords: the organization of group work, educational excursions.